

BİLİM NEDİR?

BİLİM NEDİR?

Prof. Dr. Recep Şentürk

Selamünaleyküm.

Bismillahirrahmanirrahim.

İbn Haldun Üniversitesi'ne hoş geldiniz diyorum.

Kıymetli hocalarım, meslektaşlarım, sevgili öğrencilerimiz;

Bugün bu mutlu günü, bu sevinçli günü hep beraber yaşıyoruz. Ben hepinizden daha mutlu ve heyecanlıyım. Neden? Çünkü bu üniversitenin rektörlük görevi bana sekiz ay önce tevdi edildi ve elhamdulillah, çok yoğun bir çalışmayla yaklaşık yüz tane hocayı İbn Haldun Üniversitesine kazandırarak –ama bunlar da sıradan hocalar değil, Türkiye'nin en seçkin hocaları- çalışmalarımıza başladık. Yine aynı şekilde, yüz elli yıldız öğrenciye taliptik. Elhamdulillah, bu yüz elli yıldız öğrenciyi de buraya kazandırdık. Aynı şekilde, yaklaşık bu yüz elli öğrencimizin yarısı oranında, yetmiş beş civarında uluslararası öğrenciyi de üniversitemize kazandırdık. Bunlar da ger-

*Bu konuşma, 18 Eylül 2017 tarihinde İbn Haldun Üniversitesi açılış programında Rektör Prof. Dr. Recep Şentürk tarafından gerçekleştirildi.

çekten çok yüksek oranda başarılı öğrenciler arasından seçildi, elhamdülillah. Dolayısıyla bugün faaliyetlerimize başlamış oluyoruz. Ben tekrar hepiniye can-ı gönülden hoş geldiniiz diyorum.

Şimdi, bütün bu işleri niçin yapıyoruz? Öğrencilerimize ne vermeyi umuyoruz, ne vermeyi planlıyoruz? Siz buraya bilim ya da klasik Türkçesiyle "ilim" öğrenmeye geldiniiz. Biz de bunu size vadediyoruz. Ben bu derimde şunu ele almak istiyorum: Peki, ilim nedir? Biz size ne sunacağız? Siz buradan ne kazanacaksınız? Siz neye talipsiniiz, biz size ne vadediyoruz? Tabii bu büyük bir soru, çok tartışmalı bir soru...

Bize Göre Bilim Nedir?

Özellikle son yüzyılda Türkiye'de bu "bilim" kelimesine çok farklı anlamlar yüklenmiş, çok farklı işlevler yüklenmiş. Çok zor bir konu ama bunu mutlaka masaya yatırmamız gerekiyor. Çünkü biz üniversite olarak size bilim vermeyi vadediyoruz, siz de üniversite öğrencisi olarak bilim öğrenmek için bunu talep ederek buraya gelmiş durumdasiniiz. Bu sorudan kaçamayız. Ne kadar zor olursa olsun, mutlak surette bu soruyu ele almamız gerekiyor. Ve bu konuda karşılıklı bir mutabakata sahip olmamız gerekiyor.

Biraz önce söylediğim gibi "bilim nedir" sorusuna çok farklı cevaplar veriliyor. Biz de İbn Haldun Üniversitesi olarak kendi cevabımızı vereceğiz, kendi bilim anlayışımızı ortaya koyacağız. Ve bu bilim anlayışını ortaya koyarken dünyadaki "bilim nedir" sorusuna verilen cevapları hesaba katarak, bir şekilde onlarla eleştirel bir diyaloga girerek, kendi kültür ve medeniyet mirasımızı hesaba katarak, yine kendi kültür ve medeniyet birikimimizle eleştirel bir diyaloga girerek, kendi cevabımızı ortaya koymak mecburiyetindeyiz.

Evet, bize göre bilim nedir? Çünkü dünyada, farklı insanlara göre farklı bilim tanımları var, farklı medeniyetlere göre farklı bilim tanımları var, farklı felsefi akımlara göre farklı bilim tanımları var. Biz de bize göre bilim nedir, bilimin biçmesi nedir; bunun tanımını, formülünü, temel ilkelerini en azından ortaya koymak mecburiyetindeyiz. İşte ben bu zor soruyla burada yüzleşmiş olacağım. Hep beraber “bilim nedir” sorusu üzerinde düşünmüş olacağız.

Kısaca ifade etmek gerekirse benim burada size anlatmak istediğim fikir tek cümle: Biz, açık medeniyet çağında yaşıyoruz ve bu açık medeniyet çağında açık bilim yaklaşımına sahip olmamız gerekiyor. Benim söyleyeceğim her şeyi unutabilirsiniz ama bu cümleyi unutmayın: Açık medeniyet döneminde açık bilim. Şimdi, bunlarla ne kastediyorum? İnşallah, konuşmam boyunca bunu anlatmış olacağım.

“Bilim Nedir” Sorusunun Farklılaşan Cevapları

Evet, varlık ve kâinat hakkındaki bilgilerimizi, ispatlanabilir ve tutarlı bir şekilde sistemleştirme çabasıdır. Bakın, burada üç tane anahtar kelime var: 1-İspatlanabilir, 2- Tutarlı, 3-Sistemli olmak. Tabii, bu çabalar evrensel. Yani insanlar dünyanın neresinde yaşamış olurlarsa olsunlar, hangi kültürel medeniyete sahip olurlarsa olsunlar, bilgilerini ispatlanabilir ve tutarlı bir şekilde bir araya getirip bir sistem üretmeye çalışıyorlar ve her yerde bunu yapıyorlar. Ancak ispatlama metodu nedir, tutarlı ne zaman olunur ve nasıl bir sistem inşa etmek lazım? Bu konularda ihtilafa düşüyorlar ve farklılıklar sergiliyorlar. Ama hepsinden önce -o başta kullandığım kelime var ya varlık- varlık nedir, bu konuda ihtilafa düşüyorlar. Dolayısıyla bilim alanı bir çeşitlilik alanıdır, farklılıklar alanıdır, adeta bir savaş ve

çatışma alanıdır. Nadiren herhangi bir mevzu üzerinde görüş birliği ve konsensüs oluşur. Bir farklılıklar ve çeşitlilikler alanıdır. Bizze düşen bu farklılığı, bu çeşitliliği yönetmektir.

Açık Bilim ve Kapalı Bilim

Bu farklılaşma noktasında da iki tavır sergileniyor. Bir tanesi, indirgemeci bir yaklaşımla herkesin aynı varlık anlayışına, aynı ispat metoduna ve aynı sisteme bağlanması; herkesin tek bir düşünce sistemini kabul etmesi. Bu tabii otoriteryen bir yaklaşım ortaya çıkarıyor. Ben buna “kapalı bilim” diyorum. Diğer yaklaşım ise farklılıkları yönetmeye dayalı... Farklı varlık anlayışlarını, farklı ispat metodlarını, farklı sistem anlayışlarını bir arada tutabilmek ve bunları birbirini destekleyecek bir şekilde bir arada yaşatabilmek yaklaşımı... İşte buna da “açık bilim” diyorum. Kapalı bilim anlayışı ise indirgemeci, tek tipçi anlayış... Bilim deyince tek bir anlayış ortaya koyan ve herkesi o anlayışı kabul etmeye zorlayan yaklaşım... İşte bu, kapalı bilim anlayışıdır. Ve bu, neticede insanı, toplumu kapalı medeniyete götüren bir yaklaşımdır. Tek tipçi, otoriteryen bir yaklaşımdır.

Tek tipçi yaklaşımın en güzel örneğini, şu anda yıkılmış olan Sovyetler Birliği'nde görmüş olduk. Tarihî materyalizmi bütün insanlara empoze etme anlayışydı ve başarılı olamadı. Tabii, Cumhuriyet döneminde de benzer bir yaklaşımı gördük: Pozitivist bilim anlayışını insanlara empoze etme ve herkesi tek tip düşünceye zorlama anlayışı. Bu tür anlayışlar tarihte çok defalar görülmüştür ve hepsi başarısız olmuştur. Farklılığı yok edemeyiz. Özellikle bilim alanında farklılığı yok edemeyiz hatta yok etmek yanlış bir stratejidir. Onun yerine bu farklılıkları veri olarak almak, bunları nasıl bir arada tutabiliriz, yönetebiliriz, bunun üzerinde kafa yormak

gerekir. Dolayısıyla biraz önce bahsettiğim -ispatlanabilir, tutarlı bir sisteme ulaşmak; varlık hakkındaki bilgilerimizi ispatlanmış ve tutarlı bir bütün hâline getirmek- bu düşünce, insanlık için bir idealdir. Şu ana kadar gerçekleşmemiştir, bundan sonra da gerçekleşmeyecektir. İnsanlık bu ideal için çalışacak; bilim adamlarımız, felsefecilerimiz, düşünürlerimiz hepsi bunu gerçekleştirmek için uğraşacaklardır ama hiçbir zaman bütün insanlık tarafından kabul edilen bir sisteme ulaşmak mümkün olmayacaktır. Böyle bir beklenti de zaten yanlıştır. Bu yüzden bilim bitmemiş ve asla bitmeyecek bir proje olarak görülebilir. Bitmemiş ve asla bitmeyecek bir arayış olarak görülebilir.

Bilimin Sınırları ve Kısıtlılıkları

Özellikle Cumhuriyet döneminde, Türkiye’de bilimselcilik (scientism) olarak adlandırabileceğimiz bir akım, bilimi sınırları olmayan, kısıtlılıkları olmayan, bize nihai hakikati sunacak, nihai mutluluğu sunacak bir düşünce sistemi olarak algılanmıştır. Bu, gerçekten yoksun olan bir yaklaşımdır. Gerçekçi yaklaşım, bilimin sınırları olduğunu, kısıtlılıkları olduğunu kabul etmektedir.

Diğer bir mevzu da bilim evrensel midir? Dünyada tek bir bilim mi vardır yoksa farklı bilimler mi vardır? Farklı bilimsel gelenekler, farklı bilim felsefeleri, farklı bilimsel metotlar, farklı bilimsel teoriler mi vardır? İşte, biraz önce de bahsettiğim gibi dünyada tek bilim vardır, tek bilim felsefesi vardır, tek ispat metodu vardır düşüncesi bizleri kapalı bilime, kapalı medeniyete, fikir özgürlüğünü yok eden otoriteryen sistemlere götürür. Bunun yerine, bizim benimsediğimiz yaklaşım “Dünyada farklı bilimsel gelenekler vardır, farklı ispat metotları vardır ve farklı sistemler vardır.” yaklaşımıdır. Hâlen günümüzde Batı medeniyetinin ortaya koymuş olduğu farklı bilim anlayışları var. Bir de bunun yanında İslam medeniyetinin

bilim anlayışı var. Diğer medeniyetler, özellikle Çin, Hint gibi Doğu medeniyetlerinin bilim anlayışları, Batı bilimi tarafından şu anda yok edilmiş durumdadır. Batı bilimine karşı tek direniş noktası yine İslam medeniyetinden gelmektedir. Diğer medeniyetler, medeniyet iddialarını neredeyse terk etmiş durumdadırlar. Ama Müslümanlar asla medeniyet iddialarını terk etmediler, terk etmeyecekler de. Her medeniyetin mutlaka bir bilim anlayışı vardır. Müslümanlar da kendi bilim anlayışlarını terk etmediler, terk etmeyecekler de.

Batı Bilimi İle İslam Bilimi Arasındaki Farklılıklar

Bir kere, önce şundan bahsetmek gerekir: “Batı bilimi” diye homojen bir bilim yok. Ancak Batı’da ortaya çıkmış farklı bilim anlayışları var. İslam’da da farklı bilim anlayışları var. Bu farklılıklar neden ortaya çıkıyor, neden böyle farklılıklar var? Bunun ortaya çıkmasının en önemli sebebi, biraz önce de bahsettiğim gibi varlık hakkındaki farklı yaklaşımlar... Çünkü bilim bir mevzuyu araştırır, bir konuyu araştırır.

Peki o konu nedir, araştırılan varlık nedir, araştırılan şey nedir? Önce bu soruyu sormak gerekir. Ve bu soru sorulduğu zaman hemen görüş farklılıkları ortaya çıkar. Mesela biz sosyal bilimciler olarak insanı araştırıyoruz. İnsan nedir? Bu soruyu sorduğumuzda bir sürü farklı cevap ortaya çıkar: Materyalistlere göre insan farklı bir şeydir; idealistlere göre insan farklı bir varlıktır; Müslümanlara göre, İslam anlayışına göre insan farklı bir varlıktır; Budist’e, Hindu’ya göre farklı bir varlıktır; Hıristiyan’a göre farklı bir varlıktır.

Dolayısıyla “bilim nedir” sorusuna verilen farklı cevapların ve bilim alanındaki bu farklılıkların en temelindeki soru; bilimin araştırdığı konunun, mevzunun veya şe-

yin ne olduğu sorusuna verilen farklı cevaplardır. Bizim geleneğimizde, mesela “insan” dediğimizde bedeni ve ruhu olan bir varlık anlaşılıyor ve insanı araştırmak demek, böyle bir varlığı araştırmak anlamına geliyor. Ve bu insan, suçsuz olarak, temiz olarak dünyaya geliyor. Hıristiyan anlayışında ise yine insanın bedeni ve ruhu var ama dünyaya ilk günahla geliyor. Materyalist yaklaşımda ise insan bedenden ibaret, ruhu yoktur. Dolayısıyla orada da farklı bir anlayış ortaya çıkmış oluyor. İşte en temel soru, bilimin araştırdığı konu, yani “varlık nedir” sorusuyla ortaya çıkmış oluyor. Her ne kadar hepsi de insandan bahsetmiş olsa da farklı varlıklardan bahsetmiş oluyorlar. Biz buna “ontoloji” diyoruz, varlık anlayışı.

Bir Başka Farklılık Sebebi: Bilgi Kaynakları

Yine aynı şekilde, araştırdığımız nesneyi nasıl bilebiliriz, bilgi kaynakları nelerdir? İkinci ihtilaf kaynağı da burada ortaya çıkıyor. Bazı bilim adamları diyorlar ki: “Biz araştırdığımız şey hakkında sadece deneyle ve gözlemlerle bilgi edinebiliriz.” Bazıları diyor ki: “Biz sadece akıl yürütmeyele bilgi elde edebiliriz.” Bazıları diyor ki: “Sadece din yoluyla varlık hakkında bilgi elde edebiliriz.” Dolayısıyla, burada da bir ihtilaf ortaya çıkmış oluyor.

İşte akıl yoluyla bilgi edinebiliriz diyenler, bunlar rasyonalistler. Sadece deney ve gözlem yoluyla bilgi edinebiliriz diyenler, bunlar empirist dediğimiz insanlar. Bir de dindar insanlar var.

Peki, İslami açıdan baktığımızda bizim bilim geleneğimizde buna nasıl yaklaşıyor? Bizim bilim geleneğimizde bilginin üç kaynağı vardır: Akıl, hisler (yani duyular) ve haber-i sâdık (yani vahiy). Akıl, duyular ve vahiy: Üçünü birden entegre eden bir epistemoloji yani bilgi anlayışımız var. Dolayısıyla bir taraftan rasyonalist, bir

taraftan empirist, bir taraftan da dinî... Dinî bilgiyi, vahyi entegre eden açık epistemoloji olarak isimlendirdiğim bir yaklaşım İslami bilim geleneğinde mevcut. İşte biraz önce bahsettiğim, farklılıkları bir arada tutabilme, bir arada yönetebilme yaklaşımı, burada kendini çok güzel bir şekilde gösteriyor. Eğer kapalı bilim anlayışını benimsemiş olsaydık... Yani rasyonalizmi benimsiyorsak rasyonalist olmayanları dışlamış olacaktık; empirizmi benimsiyor olsaydık empirizm dışındaki akımları dışlıyor olacaktık; dini benimsiyor olsaydık, vahiy dışındaki bilgi kaynaklarını reddediyor olacaktık. Ama bütün bilgi kaynaklarını kapsamlı bir şekilde bir araya getiren bir bilim anlayışıyla bir bilgi kaynakları anlayışıyla karşı karşıya bulunuyoruz.

Diğer taraftan, neden farklı bilim anlayışları var, bunun sebebi olarak iki şeyden bahsettim: İlki “Varlık nedir?” sorusuna verilen cevaplar, ikincisi “Bilgi nedir, bilginin kaynakları nelerdir?” sorusuna verilen farklı cevaplar, üçüncüsü de “Bilimsel metot nedir?”. Bu konuda da çok farklı cevaplar var; rasyonalistlerin, materyalistlerin, empiristlerin...

Her felsefi akımın kendine göre bir ispat yöntemi var. Bunun tabii ayrıntılarına burada giremeyiz. Ama bu akımlar bilimsel metodu, tek metot olarak görüyorlar ve bu bilimsel metot her yerde aynen uygulanmalıdır şeklinde bir yaklaşıma sahipler. Tabii bu da yine kapalı bilim anlayışının bir yansıması olarak ortaya çıkıyor. İslam bilim geleneğindeyse çok metotlu bir anlayış söz konusudur. Maddeyi araştırdığımız metotlarla insanı araştırdığımız metotlar aynı olamaz, metafiziği araştırdığımız metotlar aynı olamaz. Dolayısıyla her varlık mertebesine göre, her bilgi türüne göre farklı metotların olması gerekir. Bu farklı metotların uygulanması gerekir.

Tabii bu yaklaşım, İslam medeniyetinin ortaya koymuş olduğu bu bilim anlayışı, çok katmanlı bir varlık anlayışına, çok katmanlı bir bilgi anlayışına, çok katmanlı bir metod anlayışına dayanıyor. Bunun neticesinde de çok katmanlı bir hakikat anlayışına dayanıyor. Dolayısıyla bilimsel hakikat tek değildir, çok katmanlıdır, farklı farklı bilimsel hakikatler vardır, özellikle de sosyal bilimler alanında...

Tabii, bilimin böyle farklı anlayışlara sahip olduğunu söylemek sizi şaşırtmasın, korkuya düşürmesin. Bir de bilimin evrensel olan boyutu vardır. O evrensel boyut şudur: Empirik olarak ispatlanmış hakikatler, her yerde, bütün insanların kabul etmiş olduğu şeylerdir. Ancak bilim iki tür bilgidir oluşur: Empirik olarak ispatlanmış hakikatler, bir de bunların yorumları. Mesela, fizikte yeni bir keşif yapılıyor diyelim. Bu keşfi ateist bir filozof Tanrı'nın yokluğuna delil olarak yorumlayabilir. Dindar bir filozof da o keşfi Tanrı'nın varlığına delil olarak yorumlayabilir. Yine aynı şekilde, sosyal bilimler alanında farklı bulgular, farklı teorik yaklaşımlar tarafından farklı şekillerde yorumlanabilir. Ama bütün bu insanların hepsinin kabul ettiği şey, empirik olarak ispatlanmış verilerin bilimsel gerçek olarak kabul edilmesidir. Dolayısıyla, bilime olan yaklaşımımızda bu ayrımı yapmamız gerekiyor: İspatlanmış olan hakikatler, bir de bunların yorumları.

Siz müstakbel bilim adamları olarak ispatlanmış hakikatleri kabul etmek mecburiyetindedesiniz. Ama yorum söz konusu olduğunda, siz kendi yorumunuzu yapmakla yükümlüsünüz. Başkalarının yapmış olduğu yorumları ister kabul edersiniz ister kabul etmezsiniz. Böyle bir toptancılığa düşmemek gerekiyor. Mesela birağ önce bahsettiğimizi, Batı'da ortaya çıkan bilimsel akımlar...

Şimdi bizim bunlarla ilişkimiz ne olacak? Empirik olarak ispatlanmış gerçekleri kabul etmek durumundayız, bunlara itiraz edemeyiz. Ama Batılı bilim adamları tarafından ortaya konulan yorumları eleştiririz; benimsemediğimizi benimseriz, benimsemediğimizi benimsemeyiz. Yine, İslam medeniyetindeki bilim adamları tarafından ortaya konulan empirik olarak ispatlanmış hakikatleri kabul etmekle yükümlüyüz. Ama onların yorumlarını –o bulguları nasıl yorumluyorlar- onlara bakarız, değerlendiririz, kendi düşünce süzgecimizden geçiririz. Eğer kendi bilim anlayışımıza uygunsa kabul ederiz yoksa kendi yorumumuzu biz de ortaya koyabiliriz.

Pozitivist Bilimle Özdeşleşen Modern Bilim

Modern bilim, kendisini daha önceki bilim anlayışlarından ayırarak birtakım farklılıklar ortaya koymaya çalıştı ve bu farklılıkların en önemlisi de varlık alanında ortaya çıktı. Modern bilim, pozitivist bilim ile özdeşleşti. Aslında modern dönemde bilim sadece pozitivistler tarafından çalışılmamıştır. Yani farklı akımlar, bilimsel çalışmalarına devam etmişlerdir. Ama maalesef Türkiye’de, Batı bilimi alınırken pozitivist bilim anlayışı, yani Auguste Comte tarafından “insanlık dini” olarak formüle edilen pozitivist bilim anlayışı alınmıştır. Ve bu da Türkiye’nin resmî bilim anlayışı olarak bütün okullarda okutulmuştur. Benim kanaatimce bu yanlış bir tercihtir.

Pozitivist bilim anlayışının tercih edilmesi, yanlış bir tercihtir çünkü bu anlayışın gerisinde bilimle dinin mutlak surette çatışması anlayışı vardır. Yani, “bilimle din mutlaka çatışır ve ilerleme neticesinde bilim dinin yerini alacaktır” tarzında bilime hiç sınır tanımayan bir yaklaşım vardır. Hâlbuki bilimin, özellikle tabiat bilimlerinin sınırları söz konusudur. Dinin yerini al-

ması gibi bir durum asla söz konusu değildir. Nitekim Batı'daki birçok felsefeci ve bilim adamı da bunu bu şekilde kabul etmiştir. Ama Türkiye'nin eğitim reformunu yapan insanlar tarafından benimsenen o bilimselci yaklaşıma göre bilim mutlak hakikati ortaya koyar, her sorunun cevabını verir, dinin de yerini alır. Böyle bir yaklaşım ortaya konmuştu.

Hâlbuki şunun farkında olmamız gerekiyor: Modern bilimin, pozitivist bilimin bazı kısıtları vardır. Bunların en başında ahlaki kararlar vermemesi gelir. Yani "nedir" sorusunu araştırır, "ne olmalıdır" sorusunu araştırmaz. Çünkü "ne olmalıdır" sorusu ahlaki bir sorudur. Pozitivist bir bilim adamının "ne olmalıdır" sorusunun cevabını vermemesi gerekir. Ama pratiğe baktığımızda bunu veriyorlar. Mesela Cahit Tanyol isimli tanınmış bir sosyoloğumuz –Laik Ahlak isimli bir eseri var- bu eserinde diyor ki: "Biz Cumhuriyet reformlarını yaptık ama ahlak alanında hiçbir şey yapmadık. Dolayısıyla ben bu eserle laik bir ahlak inşa edeceğim ve Türkiye toplumuna laik bir ahlak sunacağım." Hâlbuki bu zat, kendisi pozitivist, "ne olmalıdır sorusunun cevabını vermez sosyoloji" diye dersler veriyor. Ama bir ahlak peygamberi olarak ortaya çıkıp ahlak inşa etmeye kalkıyor. Tabii bu yaklaşım son derece yanlış bir yaklaşım. Yani ahlak nedir, bunu bilmemekten kaynaklanan bir şey. Çünkü ahlak bir insanın, bir sosyoloğun bir odada oturarak, bir kitap yazarak inşa edeceği bir şey değildir. Ahlak bütün insanlık birikiminin ürünü olarak ortaya çıkmış birtakım prensiplerden oluşur. Bir kişinin oturup da kafasına göre ahlaka yeniden şekil vermesi gibi bir şey asla söz konusu olamaz. Ama işte

Cumhuriyet döneminde hâkim olan o bilimselci yaklaşımdan dolayı yani “bilim her şeyin cevabını verir, hiçbir kısıtı yoktur, hiçbir sınırı yoktur” yaklaşımından dolayı bilim adamlarımız bu tür işlere kalkışmışlardır.

İkincisi, bilim etik soruların cevabını veremediği gibi estetik soruların da cevabını veremez. Güzel nedir, çirkin nedir; bu, bilimin konusu değildir. Mesela bir deniz manzarası, mehtap... Güzel mi çirkin mi? Bu, bilimin konusu değildir. Yine aynı şekilde bilim, bilimsel bulguların ve keşiflerin nasıl kullanılacağını da söylemez. O keşifleri yapar, ortaya çıkartır. Bunlar nasıl kullanılacak, onu söylemez. Mesela genetikte birtakım yeni keşifler yapılıyor ama bu genetik mühendisliğinde yapılan keşifler insana uygulanmalı mıdır uygulanmamalı mıdır? Hayvanlara ve bitkilere ne kadar uygulanmalıdır? Bunlar da yine bilimin cevap vereceği sorular değil, bunlar büyük sorular. Yine, doğayı araştıran pozitif bilim, tabiat bilimleri, doğaüstü, metafizik sorulara cevap veremez. Çünkü bunlar bilimi aşan meselelerdir.

Aynı şekilde pozitif bilim, mutlak hakikate götürmez. Çünkü pozitif bilimin amacı mutlak hakikat değildir. Tabiattaki sebep sonuç ilişkilerini keşfetmektir, tabiattaki kanunları keşfetmektir. Birtakım hipotezlerden ve teorilerden oluşur. Bunlar da sürekli değişime açıktır. Hâlbuki mutlak hakikat dediğimiz şey, bütün varlık hakkında bize bir yorum sunan ve birtakım değişmeyecek hakikatleri de içeren bir yaklaşımdır.

Diğer taraftan pozitivist bilimin sınırlarından birisi de şudur: Bilim indirgemecedir. Her şeyi kurala, kanunlara bağlamaya çalışır. Bu da yine bilimin sınırlılıklarından bir tanesidir. Bir başka açıdan pozitif bilimin -doğa bilimleri alanında geliştiğinden dolayı- ortaya koyduğu

birçok bilimsel yaklaşım, özellikle bilimsel metot, sosyal alana uygulanamaz. Mesela bunu şöyle bir örnekle anlatırsam: Karşıdaki bir binadan bir insan düştü diyelim, bir de kaya parçası düştü. Şimdi burada iki tane farklı olay söz konusudur. Altmış beş kiloluk bir insan ve altmış beş kiloluk bir taş düştü. Burada doğa bilimlerinin olaya yaklaşımı, bir kütlenin aşağı düşmesidir. Ama sosyal bilimlerin olaya yaklaşımı, “Burada o davranışı yapan insan bunu niçin yapıyor, bunun arkasındaki niyeti nedir?” bunu araştırmaktır. Acaba intihar etmek için mi atladı yoksa film çekiyorlardı da şov yapmak için mi atladı, ayağı kaydığı için mi atladı, birisi kovalıyordu da canını kurtarmak için mi atladı? Doğadaki olaylarda niyet yoktur. Ama sosyal bilimlerin alanındaki olaylarda niyet söz konusudur. Dolayısıyla pozitif bilimin doğayı araştırmak için geliştirmiş olduğu metotlar sosyal bilimlerin alanına, böyle otomatik olarak, doğrudan uygulanamaz. Tabii uygulanabilecek olan bazı şeyler olabilir ama mutlak surette doğayla toplumun, doğayla insanın iki farklı varlık alanı oluşturduğunun farkında olmamız gerekiyor.

Şimdi, bilimle ilgili evrensel olan ve evrensel olmayan nelerdir, bunun üzerinde durmuş olduk. Evrensel olan boyut nereden geliyor ve evrensel olmayan, ihtilafli, tartışmalı, farklı olan şeyler nelerdir ve bunların sebepleri nelerdir, bunun üzerinde durmuş olduk.

Bilimsel Bilgi Nedir?

Knowing that, knowing how, knowing why? Yani neden, nasıl, niçin? Bu üç sorunun cevabını verir. İşte, dolayısıyla bizim de burada, üniversite olarak size vereceğimiz derslerde, bu üç sorunun cevabını vermemiz gerekiyor. Hangi alanı çalışıyor olursanız olun: Nedir, nasıldır ve niçindir? Özellikle bu “niçin” sorusunu ihmal etmemek

gerekiyor. Nedir ve nasıldır soruları, daha çok ezbere yönelik bir durum ortaya çıkartıyor. Ama bir şey olmuşsa bu niçin olmuştur mutlak surette üzerinde durulması gerekiyor.

Bilimsel bilgi ilişkisel bir bilgidir. Tek başına var olan bilgileri irtibatlandırma, aralarında ilişkiler kurma ve bu ilişkileri ileriye götürerek bir sistem oluşturma çabasıdır. Özellikle sebep sonuç ilişkisi, iki tane olay arasında kurulan bir ilişkidir. Tabii bütün kâinat, bütün varlık âlemi, sebep sonuç ilişkileri networküyle birbirine bağlanmış durumdadır. Ve bilimsel bilgi işte bu “niçin” sorusuyla bu sebepleri çözmeye çalışır. Hem sebebin ispatlanması gerekir hem sonucun ispatlanması gerekir hem de aradaki ilişkinin ispatlanması gerekir. Eğer bunlar ispatlanırsa o zaman sebep sonuç ilişkileri sağlıklı bir şekilde kurulmuş demektir.

Bir Üniversitenin Esas Gayesi: Tavır Kazandırmak

“Üniversite, öğrencilerine bilim sunmak için vardır.” demiştik. Üniversite öğrencileri de buraya bilim almak için geliyorlar.” dedik. Ama gördüğümüz gibi bu iş karışık bir iş. Böyle trenin yolu gibi tek bir ray üzerinde gidilecek bir şey değil. Burada farklı birtakım görüşler var, farklı yaklaşımlar var. Siz de bunlar içerisinde kendi yolunuzu bulacaksınız. İşte, bence üniversitenin esas misyonu size bilgi öğretmekten ziyade bir tavır kazandırmak, bir tutum kazandırmak, bir yaklaşım kazandırmaktır. Çünkü bilgileri elde etmek kolay. Özellikle şimdi internet çağında, Google’da vs. insan o bilgileri rahatlıkla elde edebilir. Ama esas üniversitenin vereceği şey bütün bu bilgileri yorumlama noktasında bir metoda sahip olmak; eleştirel bir anlayışa sahip olabilmek; kendi kişiliğini, yaklaşımını, tavrını ve tu-

tumunu oluşturabilmektir. İşte gerçek bilim insanı, gerçek fikir insanı o zaman belli olur.

Şimdi, bu üniversiteye hoca alırken ben birçok hocalarla mülakat yaptım. Bazı hocalara soruyorum. Mesela diyorum ki: “Siz, sosyal bilimler alanında hangi yaklaşımı öğretirsiniz?” “Ben hepsini öğretim, hocam.” diyor. “Peki,” diyorum “araştırma yaparken hangi yaklaşımı uygularsınız?” “Hepsini uyguladım hocam.” diyor. “Peki,” diyorum “Mesela, bilimsel metot olarak sizin araştırma metodu olarak benimsediğiniz bir şey var mı?” “Ben hepsini benimserim hocam,” diyor, “hepsini yaparım.” İşte bu, bilim insanlığı değildir. Bilim insanı kendine has bir varlık anlayışı, bir bilim anlayışı, bir metodu, bir yaklaşımı olan insandır. Bu da ancak belli tercihler yapmakla oluşur. Varlık alanında bir tercih yapmanız lazım. Varlık nedir? İnsan nedir? Kâinat nedir? Mevcut sorular içerisinde birisini tercih etmeniz gerekiyor. O tercihi yaptığın gün ilime, bilime, düşünceye adım atmışsın demektir, rüştünü ispatlamışsın demektir. Yoksa mevcut yaklaşımları ezberlemek bilim, ilim, fikir anlamına gelmez.

Yine aynı şekilde, bilimsel metot nedir? Yani mevcut metotlar içerisinde bir tanesini tercih ettiğin ya da kendi metodunu geliştirdiğin zaman... İşte o zaman saygın bir bilim adamı, saygın bir düşünce ve fikir adamı olmuş olursun. Yoksa mevcutları ezberleyip aktarmakla bir insan düşünceye, bilime sahip olmuş olmaz. Dolayısıyla bütün bu anlattıklarımızın içinde “şimdi ben hangisini tercih edeceğim” gibi bir soru ortaya çıkmış oluyor. İşte üniversite size bu tercihi yapma konusunda yardımcı olacak. Beraber düşüneceğiz ve siz en sonunda, dört sene sonra, bu konularda, “varlık nedir, bilgi nedir, bilim nedir, bilimsel metot nedir” bu konularda kendinize has

bir tercih yapıp bir tutum, bir tavır geliştirebilerseniz o zaman başarılı bir üniversite eğitimi görmüşsünüz demektir. Yoksa mevcut bilgileri ezberleyip mezun olursanız üniversite eğitimi başarılı olmuş değildir.

Kimin Bilimi?

Bilimi, arkadaşlar, soyut bir varlık olarak düşünmeyin. Her teorinin bir savunucusu vardır. Her fikrin bir temsilcisi ve taşıyıcısı vardır. Dolayısıyla insanlardan kopuk bilim diye bir şey yoktur. Toplumdan, sosyal gruplardan, siyasi ve sosyal çatışmalardan bağımsız, “soyut bilim” diye bir şey yoktur. Mutlaka, bilim dediğimiz şey, insanlar tarafından üretilir, insanlar tarafından temsil edilir, insanlar tarafından taşınır. Mesela biraz önce bahsettiğimiz, pozitivist, modern bilim: Modern dönemde burjuvanın ortaya koyduğu bir bilim anlayışıdır. Çünkü mutlaka düşünceler, bilgiler, onu ortaya koyan kişilerle, onların mensup olduğu gruplarla irtibatlı olarak ele alınır. Ben bu yönteme “bilim sosyolojisi” ismini veriyorum. Bilgileri, onları üreten, taşıyan insanlarla, bir de onlara karşı çıkan insanlarla beraber ele almak... Kim bunu üretmiş, kim savunuyor, kim karşı çıkıyor? O zaman haritada yerinizi daha net belirlersiniz. O masada, o tartışmada yeriniz nedir; bunu daha iyi belirleme imkânınız olur.

Doğu ve Batı: Bilim Üreten İki Medeniyet

Konuşmamın başında da belirttiğim gibi şu anda dünyada bilim üreten iki medeniyet var, bilim iddiası olan iki medeniyet var. Birisi Batı medeniyeti, birisi İslam medeniyeti. Diğer medeniyetler maalesef bilim iddialarını, medeniyet iddialarını bırakmış durumdadır.

İslam medeniyeti de Batı'dan gelen bilimin hâkimiyeti altına alınma sürecinde ve bu süreç iki yüz yıldır devam eden bir süreç. Ama nasıl oluyorsa Müslüman-

lar bir türlü teslim olmuyorlar. Mesela faizli ekonomiyi bir türlü kabul etmiyorlar. Biz diyorlar, faizsiz ekonomi istiyoruz. İçki içmiyorlar; biz içki içmeyiz, haramdır diyorlar. Kıyafeti benimsemiyorlar. Sürekli böyle sıkıntı çıkartıyorlar. Bir türlü teslim olmuyorlar. Direnen, şu anda Batı hegemonyasına, küreselleşmeye direnen tek kültür, tek medeniyet olarak görünüyor. Ve bu da biraz Batılıları kızdırıyor, hırslandırıyor: “Yahu hala bitiremedik şu işi. Kendi kültürümüzü, değerlerimizi benimsetemedik bir türlü; bu adamlar hala kendi medeniyet ve bilim iddialarına devam ediyorlar.” gibi bir huzursuzluk yaratıyor; Batı hegemonyasını savunan, dünyayı Batı'nın kapalı medeniyeti hâline getirmek isteyen ve pozitivist bilimi bütün dünyaya hâkim kılmaya çalışan, Avrupa merkezci sosyal bilimi bütün dünyaya hâkim kılmaya çalışan insanlar nazarında.

Tabii biz burada Batı bilimine düşmanlık yapmayacağız. Ama eleştirel yaklaşacağız. Bizim karşı olduğumuz şey; eleştiri yapmadan, toptan, kutsal bir şeymiş gibi kabul etmek. Ve bizim bu eleştiriye hem kendi geleneğimize, İslam geleneğine hem Batı geleneğine karşı yapmamız gerekiyor. Bunu da metodik bir şekilde yapmamız gerekiyor. İdeolojik bir yaklaşım tarzında değil.

İslam Medeniyeti Tarihine Genel Bir Bakış

İlk safha klasik dönem; 7. asırdan 19. asra kadar devam eden dönem. Bu dönemde Müslümanlar diğer medeniyetlerin bilim geleneklerini tevarüs ediyorlar ama ona kendi damgalarını vuruyorlar. Yunan'dan, Hint'ten, İran'dan tercüme yapıyorlar. O tercümeleri kendi düşünce potalarında eritiyorlar ama bunu bir süzgeçten geçirerek yapıyorlar. Mesela eski Yunan'dan bütün eserleri tercüme ediyorlar, tercüme etmedikleri tek bir

edebiyat türü var. O da nedir? Mitoloji. Mitolojiyi tercüme etmiyorlar. Diyorlar ki bu gereksiz bir şey. Sanatta, mimaride birçok şey öğreniyorlar ama almadıkları bir şey var: Heykeltıraşlık. Dolayısıyla -açık medeniyet-etkileşim içerisinde ama eleştirel bir süzgeçten geçirerek, bir filtreden geçirerek bunu yapıyorlar. Hakeza mesele siyaset teorileri alanında İran'dan istifade ediyorlar, Hint'ten istifade ediyorlar, Kelile ve Dimne'yi tercüme ettiriyorlar Sanskritçe'den. Burada tabii İslam'ın ne kadar açık bir medeniyet olduğunu görüyoruz. Ama kimliksiz değil. Kendi prensipleri olan bir medeniyet olarak diğer medeniyetlerle etkileşim içerisinde, bu devam ediyor.

19. yüzyılda yeni bir durum ortaya çıkıyor. İslam ilmiyle Batı bilimini sentez etmeye yönelik bir çaba başlıyor. Bu, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına kadar devam ediyor. Bu dönemde, özellikle Ziya Gökalp, "içtima-i usul-ü fıkıh" olarak isimlendirdiği teoriyle İslam medeniyetinin toplum bilimi olan fıkıhla insanı ve insan davranışını inceleyen fıkıh ilmiyle Batı'da ortaya çıkan sosyolojiyi ve sosyal bilimleri sentez etmeye çalışıyor. Bunun için içtima-i usul-ü fıkıh yani sosyal bilimsel fıkıh yaklaşımını ortaya atıyor ve o zaman da bu resmî bilim anlayışı olarak kabul ediliyor. Sosyal bilimsel fıkıh, sosyolojiyle fıkıhı sentez etmek... Çünkü Batı'da insanı ve insan davranışını sosyal bilimler inceliyor. Bizde fıkıh insanı ve insan davranışını yani amelini inceliyor. "Bu iki medeniyeti sentez etmemiz gerekiyorsa bu iki bilimi sentez etmemiz gerekiyor." diyor Ziya Gökalp. Bu tabii, Cumhuriyet kuruluncaya kadar devam ediyor.

Cumhuriyetle beraber İslam medeniyetiyle ve İslam bilimiyle olan bütün alakamız kesiliyor, Batı'dan sosyal bilimler ithal ediliyor. Batı, bilimin tek kayna-

ği olarak görülüyor. Biz bilim üretemeyiz, onlar bilim üretir, dolayısıyla bizim onlardan ithal etmemiz gerekir şeklinde bir yaklaşım ortaya çıkıyor. Ve diğer ürünleri ithal etmeye başladığımız gibi bilimi de ithal etmeye başlıyoruz. Ama bu süreç bize ilerleme, aydınlanma, modernleşme gibi takdim ediliyor. Hâlbuki bu süreç Türkiye'yi, İslam dünyasını, Batı'ya fikren bağımlı hâle getirme sürecidir. Yani ithale dayalı bir akademik sistem, ithale dayalı bir üniversite; kendisi bilim üretmeyen, Batı'dan üretilen bilimi Türkiye'de pazarlayan acente üniversite modeli ortaya çıkıyor.

Üniversite Eğitiminde Yeni Dönem

Sadece Batı'dan ithal edilen teorileri öğrencilerine öğreten bir üniversite değil; kendisi de bilim üreten, kendisi de düşünce üreten bir üniversite; öğrencilerini sadece Batı'dan ithal edilen görüşleri benimseyecek tarzda değil, onları eleştirebilecek ve kendisi de düşünce üretebilecek tarzda yetiştiren bir üniversite olmak istiyoruz –ki gerçek üniversite budur.

Cumhuriyet dönemindeki akademik politikayı, bilim politikasını ben “geleneksiz yenilikçilik” olarak isimlendiriyorum. Geleneksiz yenilikçilik: Yani yenilik yapılmak isteniyor ama gelenek toptan reddedilerek. İbn Haldun Üniversitesi'nin yaklaşımını da “gelenekli yenilikçilik” olarak isimlendiriyorum. Yenilikçiyiz ama geleneğimizi reddetmeden, geleneğimizle barışık olarak ve geleneğimizin mirasını da hesaba katarak.

Newton'a soruyorlar, diyorlar ki: “Sen bizim görmediğimiz şeyleri nasıl görüyorsun?” O da diyor ki “Çünkü ben devlerin omuzlarından ufka bakıyorum.” İşte biz de geleneğimizdeki devlerin omuzlarından ufka bakacağız. Ve geleneğimizdeki en büyük devlerden bir tanesi İbn Haldun, Mukaddime. İnşallah bu baş-

vuru kaynağımız olacak, temel eserimiz olacak. Kendisi malumunuz bütün dünyada saygı duyulan bir sosyal bilimci.

Yine geleneğimiz dediğimde sizinle paylaşmak istediğim başka bir eser daha var: Miftahu's-Saade ve Misbahu's-Siyâde. Taşköprülüzâde tarafından, Osmanlı büyük âlimi Taşköprülüzâde tarafından yazılmış bir eser. Bu eser, oğlu tarafından "Mevzuât-ul Ulûm" yani İlimlerin Konuları diye Türkçeye tercüme edilmiş o zaman. Bu eser Osmanlı ilim ansiklopedisi, Osmanlı'da var olan ilimlerin bir listesini, konularını, o ilim dalındaki eserleri ve katkı yapmış yazarları ortaya koyuyor. İşte, modernleşme ve Batı'ya fikren bağımlı hâle gelme sürecinde unuttuğumuz ilimlerden burada bahsediliyor. Biz unutturulan ilimler, unuttuğumuz ilimler, listesi sadece bir kitabı oluşturacak tarzda. İşte İbn Haldun Üniversitesi olarak hedefimiz, bir taraftan Batı medeniyetinin ortaya koymuş olduğu sosyal bilim geleneğini öğrencilerine tanıtırken diğer taraftan Taşköprülüzâde'nin burada listelediği, İbn Haldun'un ortaya koyduğu... Tabii bunlar sadece birer örnek, daha birçok insan var... İnşallah, bunlarla da sizlerin bağlantısını sağlamak. Gelenekli yenilikçilik metodu. Bu gelenekli yenilikçilik için mukayeseli eğitim metodunu inşallah-u teâlâ burada kullanacağız.

Neden Mukayeseli Eğitim?

Biz, inşallah-u teala, bu mukayeseli yaklaşımı burada ortaya koymaya çalışacağız. Özgün ve özgür bir düşünce ortamı oluşturmak istiyoruz. Özgün olmak, biraz önce bahsettiğim gibi standart üniversite eğitimi tarzında bir eğitim değil... Doğu'yu ve Batı'yı mukayese edecek tarzda hem İbn Haldun'u hem Marks'ı hem Freud'u

hem Gazali'yi öğretecek bir anlayışla... Özgünlüğümüz burada ortaya çıkmış olacak, farklı bir pedagoji ortaya koymuş olacağız, inşallah-u teala.

Âlim Kimdir?

Kendisi düşünebilen, fikir üretebilen, düşünce üretebilen, bir akademik kimliği, bir duruşu, bir tavrı olan insandır. Ve bu da beşikten mezara kadar sürdürülecek bir yolculuktur. Biz, sizin yolculuğunuzun belli bir safhasında inşallah-u teala beraber olacağız. Size rehberlik yapacağız. Bugünü hiç unutmayın. İnşallah dört sene sonra, beş sene sonra, sizi mezun ederken, bugünü tekrar hatırlamış olacaksınız. Ve inşallah bugün konuştuğumuz şeylerin o gün gerçekleşmiş olduğunu göreceğiz, değerlendireceğiz. Bizde ilim son derece kutsal bir faaliyettir, eğitim son derece kutsal bir faaliyettir. İlim ticari bir meta değildir. Eğitim asla ticarileştirilemez. Bizim geleneğimizde hoca-talebe ilişkisi neyse inşallah-u teala bunu da aynen burada gerçekleştirmeye çalışacağız. Bizim geleneğimizde ilim nasıl görülüyor idiyse onu burada gerçekleştirmeye çalışacağız. Hepinize tekrar hoş geldiniz diyorum.

Ve başta size söylediğim fikir neydi? Her şeyi unutabilirsiniz, ama bunu unutmayın demiştim: Açık medeniyet için açık bilim.

Hepinize tekrar başarılar diliyorum.